

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 6, Jan.- June. 2021, PP

پارکھ
تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب

لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2021ء، مسلسل شمارہ 11

☆ ڈاکٹر عائشہ رحمن

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ کی نظریہ طریقت

Abstract

This research paper is about the critical and analytical study of Hazrat Sultan Bahoo's Nazria a Tariqat. In this article his such thought has been discussed from two aspects. One is his Suffi Set and other one is his Taswar a Murshad. Different thoughts about the suffi set of Hazrat Sultan Bahoo existed in researchers and scholars. In present article all those thoughts are analyzed deeply. Second part of this article is about the Taswar a Murshad of Hazrat Sultan Bahoo. Researcher has critically analyzed Bahoo's concept in the light of his Abiyat with authentic examples. Researcher also discussed the different aspects of the poet's vision about the Real Spiritual Mentor. Overall this article is about the research based brief introduction and analytical study of an important thought of Hazrat

Sultan Bahoo. The Paper is very informative and valuable.

حضرت سلطان باہودی صوفیانہ فکر دے ڈھلے پکھاں وچوں سب توں اہم نظریہ طریقت اے۔ جیہدے بارے اوہناں سی حرنی وچ جامع، واضح تے دو ٹوک موقف اپنایا۔ باہودے نظریہ طریقت دے دوانگ نیں۔ اک سلسلہ طریقت تے دو جا تصور مرشد۔ سلسلہ طریقت بارے ابہام پائے جاندے نیں۔ سو جھواناں تے کھوجکاراں ایس پکھوں وکھو وکھ نظریے قائم کیتے نیں۔ کجھ اوہناں نوں قصبہ بغداد دے مکین حضرت شاہ حبیب اللہ قادریؒ دابعت دسیا تے کجھ دہلی والے پیر عبدالرحمن قادریؒ نوں اوہناں دامرشدنیا۔ اک گروہ حضرت غوث اعظمؒ دے ہتھ تے روحانی بیعت نوں اوہناں دی حتمی بیعت مندے نیں۔ محمد زمان کھوکھر سفرنامے وچ سلطان حامد قادری تے دو جے کئی سو جھواناں وانگوں حضرت شاہ حبیب اللہ قادریؒ نوں حضرت پیر عبدالرحمن قادریؒ دا خلیفہ تے سلطان باہودا پیر بھرا مٹھیا اے۔ اوہناں موجب:

”آپ نے شاہ حبیب اللہؒ کے فیض عام کا چرچا سنا جو ایک گاؤں، جس کا نام بغداد تھا، میں سکونت رکھتے تھے۔ آپ وہیں ان کے پاس پہنچے۔ حضرت شاہ صاحب نے آپ کو ارشاد فرمایا کہ تم سید السادات حضرت پیر سید عبدالرحمن شاہ صاحب قادری کی خدمت میں دہلی جاؤ جو ظاہر اُشاہی منصبدار ہیں۔ چنانچہ حضرت سلطان العارفین وہاں سے دہلی رخصت ہوئے۔“ (1)

حضرت پیر عبدالرحمن قادریؒ دا ذکر مغلاں دے شاہی منصبداراں دے تذکریاں وچ نہیں لبھدا۔ اوہناں دا ذکر سمدے دلی دے ولیاں دے تذکریاں وچ وی نہیں۔ حضرت سلطان باہودے اک ہور سوانح نگار بلال زبیری بارگاہ رسالت ﷺ نوں باہودی طریقت دا سوما لکھیا:

”آپ کو جو روحانی رتبہ و مقام ملا وہ براہ راست بارگاہ رسالت سے عطا ہوا

اور آپ کی روحانی بیعت بھی ہادی مرسل ﷺ سے ہوئی۔“ (2)

سلطان باہودے سلسلہ طریقت بارے اڈواڈ نظریاں بارے ڈاکٹر سلطان الطاف علی لکھدے نیں کہ اوہناں موجب

حضرت سلطان باہوٹوں بطریق اولیٰ حضرت نبی کریم ﷺ کو لوں براہ راست فیض حاصل ہو یا تے آپؐ نوں تلقین تے ہدایت دی اجازت ہوئی۔ ایس پاروں اوہناں فارسی کتاباں وچ سرور دو عالم ﷺ توں دکھ کسے ہو رہستی توں انتساب تے تلقین وارشاد حاصل ہون دا ذکر نہیں کیتا۔ البتہ حضوری محفل وچ سیدنا غوثِ اعظمؒ توں انتساب بیعت تے خلافت تے اجازت دا ذکر اے۔ اوہناں مزید لکھیا:

”حضرت سلطان باہو کے مرشد لاہور سے تھے اس سے استقدر حتماً ظاہر ہوتا ہے کہ حضرت سلطان العارفین کے ظاہری مرشد تو کوئی ضرور تھے۔ سلطان حامد قادری نے لکھا ہے کہ مرشد کامل کی تلاش میں شاہ حبیب اللہ قادری کی رہنمائی سے پہلے حضرت سلطان العارفین کی والدہ ماجدہ نے مشرق کی طرف سفر کرنے کا اشارہ دیا تھا۔ دہلی پہنچ کر آپ نے پیر سید عبدالرحمن گیلانی سے ملاقات کا شرف حاصل کیا اور ان سے فیض ازیلی کا حصہ حاصل کیا۔ یہ واقعہ ۱۰۷۸ھ کو پیش آیا۔ یہ عجیب بات ہے کہ ظاہری مرشد سے بیعت کا واقعہ صرف مناقبِ سلطانی میں اور پھر محمد زکریا کی سی حرنی میں شائع ہوا۔ خود سلطان باہو نے اپنی کسی تصنیف میں ظاہری مرشد اختیار کرنے کے بارے میں کوئی واضح بات نہیں کی۔“ (3)

ڈاکٹر ظہور الدین احمد نے بیسہ سال تاخیر مرشدی تلاش تے ساری عمر مرید صادق دی تلاش دی روایت نوں لکھ رکھ دیاں اپنا خیال انج بیان کیتا:

”وہ اولیاء اللہ کی خدمت میں حاضر ہوئے اور ان سے روحانی فیض حاصل کیا۔ لاہور میں حبیب اللہ قادری اور دہلی میں سید عبدالرحمن کی خدمت میں وقت گزارا۔ ملتان میں شیخ بہاؤ الدین زکریا کے مزار پر بھی حاضری دی لیکن وہ نور خداوندی کی تجلی دیکھنے کے لیے بیقرار تھے۔ آخر رسول اکرم ﷺ کی ذاتِ بابرکت میں انہیں سکون میسر ہوا۔“ (4)

پروفیسر احمد سعید ہمدانی سلطان باہودے کسے وی ظاہری مرشدوں تسلیم نہیں کر دے۔ اپنے ایس موقف نوں سلطان باہودی حیاتی دے داخلی حوالے نال لکھدے نیں:

”حضرت سلطان العارفین نے کئی مقامات پر اپنی کتب میں تحریر فرمایا ہے کہ آپ تیس سال تک مرشد کامل کی تلاش میں پھرتے رہے ہیں اور تیس سال سے کسی باصلاحیت طالب کی تلاش میں ہیں۔ اول تو تیس سال محض مبالغہ کے لیے محاورہ لکھا ہے مگر اس سے بھی یہی ظاہر ہوتا ہے کہ آپ کو کوئی ایسا مرشد کامل نہیں ملا، جو آپ کے معیار پر پورا اترتا ہو، یہاں تک کہ غیب سے آپ پر فیوض و برکات اور تجلیات و واردات کے دروازے کھول دئے گئے۔“ (5)

سلطان باہو نے ایہہ بیعت نبی کریم ﷺ دے دست مبارک تے لیتی سی۔ بیعت مگروں حضور پاک ﷺ نے اوہناں نوں حضرت غوث اعظم شیخ عبدالقادر جیلانیؒ دے سپرد کردتا تے حضرت غوث اعظمؒ کو لوں سلطان باہو نوں تلقین دعوت تے ارشاد احکم ملیا۔ ڈاکٹر سلطان الطاف علی نے اینہوں روحانی بیعت داناں دتا۔ سلطان باہو دے کسے وی تذکرہ نگار نوں ایس بیعت روحانی توں انکار نہیں پر ایہہد اسماء متھدیاں اختلاف ضرور اے۔ ڈاکٹر ظہور الدین احمد ایس واقعے نوں بیعت ظاہری توں بعد متھدے نیں جدکہ صاحب مناقب سلطانی، حافظ حمید اختر، ڈاکٹر سلطان الطاف علی تے دوجے تذکرہ نگاراں دا خیال اے پی ایہہ واقعہ بیعت ظاہری توں پہلے دا اے۔ سلطان باہو دے حوالے نال آکھیا جاندا اے کہ اوہ تیہہ سال تک مرشد دی تلاش وچ رہے۔

سلطان باہودی پنجابی سی حرنی ایس خیال نوں تقویت بخشدی اے کہ اکثر بیت باہو اوس سے کہے جدوں اوہ مرشد کامل دی بھال وچ سن۔ سلطان باہو دا مرشد تصور بڑا انگڑا، واضح تے معیار ڈھیر اچھا سی۔ ماں بی بی راستی نے اوہناں نوں مرشد کامل دا جیہڑا معیار دتا سی، اوہدے مطابق مرشد کامل دی بھال وچ باہو کئی سال بے قرار تے بیتاب رہے۔ ایسے بیقراری تے بیتابی وچ اوہناں ان گنت سفر کیتے تے بیشمار بزرگاں نوں ملے۔ ماں بی بی راستی توں بعد حضرت حبیب اللہ قادری بغدادیؒ دوسری شخصیت نیں جینہاں سلطان باہو نوں پریریا۔ عین ممکن اے کہ سلطان باہو

اوہناں دے مرید وی ہو گئے ہوں تے مرید کرن توں بعد اوہناں باہونوں ساری نعمت عطا کیتی تے فیر اپنے مرشد کامل حضرت پیر عبدالرحمن دہلویؒ دی سیوا تے کھل دتا ہوئے۔ مثالاں نیں جدوں اولیا مریداں نوں تربیت لئی وڈکیاں کول ٹوریا۔ حضرت پیر عبدالرحمن دہلویؒ نے وی سلطان باہونوں ڈھیر فیض دتا۔ سلطان باہو نے حضرت حبیب اللہ قادریؒ تے اوہناں دے پیر حضرت پیر عبدالرحمن قادری دہلویؒ گولوں کسپ فیض کیتا۔ جے سلطان باہو نے اجازتِ تلقین اپنے پیر و مرشد حضرت پیر عبدالرحمن قادری دہلویؒ گولوں حاصل کیتی تے اوہ لکھدے نیں:

”حضرت سید السادات پیر صاحب آپ کا ہاتھ پکڑ کر خلوت میں لے

گئے۔ پس آپ نے مرشد کامل سے اپنا زلی نصیبہ ایک قدم میں ایک ہی دم

میں پالیا۔ جو چاہتے تھے مل گیا۔ اسی وقت آپ کو رخصت کیا گیا۔“ (6)

پیر عبدالرحمن قادری داسلسلہ طریقت قادری سی جد کہ حضرت باہو دے سب تذکرہ نگاراں سلطان باہو دا

سلسلہ قادری سروری مٹھیا۔ سلطان حامد قادری نے قادری سروری دی وضاحت کر دیاں لکھیا:

”حضرت سلطان باہو کا سلسلہ قادری سروری ہے۔ چنانچہ آپ خود اپنی

کتاب ”عین الفقر“ میں فرماتے ہیں کہ قادری دو قسم کے ہوتے ہیں۔ ایک

قادری زاہدی اور دوسرے قادری سروری۔ قادری زاہدی وہ ہے کہ مرشد

طالب سے زہد و ریاضت میں چلہ کشی کروائے اور دس بارہ یا چالیس سال

بعد اسے غوثِ اعظم شیخ عبدالقادر جیلانیؒ کے حضور میں لے جائے اور

حضرت غوثِ اعظم اسے مجلسِ محمدی سے مشرف فرمائیں۔ لیکن قادری

سروری وہ ہے کہ محض فیض و فضل ہی اسے ظاہری وسیلہ کے بغیر نور محمدی کی

پرورش سے مشرف کر کے تلقین و ارشاد فرما کر اسکا ہاتھ حضرت غوثِ الاعظمؒ

کے دست مبارک کے سپرد کرے۔ اسے قادری سروری کہتے ہیں۔ سروری

سرمدی ہوتا ہے۔ اسی کو اولیٰ بھی کہتے ہیں۔“ (7)

جے باہو بارگاہ رسالت مآب ﷺ وچ حضوری کارن سروری نیں فیر حضرت جنید بغدادیؒ، حضرت بایزید

بسطامی، حضرت عثمان علی، بجویری، حضرت غوث اعظم، حضرت خوجہ معین الدین چشتی اجمیری، حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی، ورگیاں عظیم المرتبت تے جلیل القدر ہستیاں، جہاں دی بارگاہ رسالت مآب ﷺ وچ دائمی حضوری تے کسے نوں وی شک نہیں، اوہناں اپنے سلسلے نال سروری کیوں نہیں لکھیا۔ یقینی طور تے لفظ ”سروری“ داسم بندھ گجھی رمز اے۔

”بزم نبوی ﷺ اور غوث اعظم کی دائمی حضوری ہوگئی اور ان دونوں سے حکم

ہوا کہ خلقت کو تلقین راہ خدا کریں۔ بس اور کچھ نہیں اور یہ اس وقت ہوا

جب مرشد ظاہری نہ پکڑا تھا۔ مرشد کو ماں کے حکم سے بعد میں پکڑا۔ ماں

اب بھی باہو سے زیادہ مقام والی ہے۔“ (8)

ایہہ منظر حقیقت دے چوکھانیڑے محسوس ہوندا اے۔ یعنی باہو مادر زاد ولی اللہ ہوں پاروں شروع توں ای تجلیات ربانی تے انوارات الہیہ وچ مستغرق سن۔ ایسے استغراق وچ اوہناں نوں بارگاہ نبوی ﷺ تے حضرت غوث اعظم دے حضور رسائی حاصل ہوئی پر اوہناں نوں اپنیاں کیفیتاں دی تصدیق لئی ظاہری طور تے کسے مرد کامل دی لوڑ سی۔ ایسے لوڑ نے اوہناں نوں سا لہا سال تک بیقرار تے بیتاب رکھیا۔ چالیہ سال دی عمر مگروں ماں دی دعا پاروں حضرت حبیب اللہ قادری بغدادی، جہاں نال سلطان باہونوں پہلے توں عقیدت تے محبت سی، دی رہنمائی مگروں پہلے پیر عبد الرحمن دہلوی دی صحبت حاصل ہوئی فیر لاہور وچ حضرت سرور دین قادری لاہوری حضوری توں انتساب ہو یا۔ ایس دعوے دا ثبوت مولوی محمد دین شاہ پوری دا بیان اے جیہڑا اوہناں باغ اولیائے ہند وچ سلطان باہودا منظوم تعارف کرواندیاں دتا۔

لاہور شہر وچ مرشد اسد اعظم جس توں پائی

وچ پنجاب فقیری اسدی گھر شہرت پائی

جنگل دے پرندے باہو باہو کرن وچ زمانے

جس مجلس وچ جا کر دیکھو باہو بیت نشانے (9)

سلطان باہودے مرشد دالاہور وچ ہونا ظاہر تے ثابت اے دو جے پاسے سلطان باہودے سلسلہ طریقت دا

سروری قادری ہوں پاروں اوہناں دا حضرت سرور دین لاہوری نال انتساب بیعت اے۔ حضرت سرور دین لاہوری

دی صحبت دی خاص گل ایہہ سی پئی اوہناں کول پٹھن والیاں نوں بغیر کسے مجاہدہ توں نبی پاک ﷺ دی مجلس وچ حضوری ہو جاندی سی۔ مفتی غلام سرور لاہوری نے لکھیا:

”آپ کے حلقہ ارادت میں جو بھی داخل ہوتا اور ج طریقہ پر مرتبہ حضوری میں داخل ہو جاتا“۔ (10)

سلطان العارفین حضرت سلطان باہو دے نظریہ طریقت دا دوجا انگ اوہناں دا مرشد تصور اے۔ کہ اوہناں مرشد دی بھال وچ حیاتی داوڈ اپندھ پیلایا۔ اوہ کئی صوفیاں، بزرگاں تے نیک لوکاں نوں ملے، کئی تھانواں دا سفر کیتا سب توں پہلاں گھر وچ اپنی ماں دی صورت وچ تقویٰ تے پارسائی دا اُچا تے سچا نمونا شروع دن توں اوہناں دے سامنے سی۔ جہنے اوہناں نوں طریقت دا اعلیٰ تے ارفع منصب عطا کیتا۔ اوہناں دی روحانی واردات تے کیفیتاں نے اوہناں دے نظریہ طریقت نوں نکھار دتا جیہدا بر ملا اظہار اوہناں پنجابی سی حرفی وچ کیتا۔ باہو دے تصور مرشد نوں تن حوالیاں نال سمجھیا جاسکد اے۔ حضرت سلطان باہو نے جھوٹے پیراں دی ننڈیا کیتی اوہناں دیاں خرابیاں، ہڈ دھرمیاں تے برائیاں نوں نکھیر کے مکھ وکھالے لے آندا۔ دوجا اوہناں کول مردحق دا واضح معیار سی جیہدے چانن وچ اوہ کامل مرشد بارے فکری سانچہ تشکیل دیندیاں اوہدے اوصاف تے خصلتاں دا تذکرہ کردے نیں:

کامل مرشد ایسا ہووے جہڑا دھوبی وانگوں چھٹے ہو
نال نگاہ دے پاک کریندا وچ سچی صبون ناں گھتے ہو
میلیاں نوں کریندا چٹا وچ ذرہ میل نہ رکھے ہو

ایسا مرشد ہووے باہو جہڑا لوں لوں دے وچ وسے ہو (11)

باہو نے گھر وچ بچپن توں ای حقیقی بزرگی تے خدا رسیدگی مایاں توں پائی۔ مادر زاد ولی اللہ ہوون پاروں ولایت اوہناں کول موجود سی۔ نہ تے رب سوہنے دی کوئی انتہا اے تے نہ ہی اوہدے وصل دے درجے تے مقام دا کوئی انتہا۔ ہر کامل مرد جس مقام تے اُڑدا اے اوہنوں اوس سے انتہا سمجھدا اے جد تک کوئی نواں مقام اوہدے تے کھل نہ جاوے۔ مرد کامل کسے تھوویں رکدا نہیں۔ اوہ ہر دم حقیقت دے نویں دیدار دا طالب ہوندا اے۔ باہو ایس منزل توں لنگھ رہے سن اوہدوں اوہناں مرشد کولوں منگ کیتی:

مرشد کامل اوہ سہیڑے جھڑا دو جگ خوشی دکھاوے ہو
 پہلے غم ٹکڑے دا میٹے وت رب دا راہ سمجھاوے ہو
 اس کلر والی کندھی نوں چا چاندی خاص بناوے ہو
 جس مرشد اتھے کجھ نہ کیتا باہو اوہ کوڑے لارے لاوے ہو (12)

گل اتھے ای نہیں مکدی سگوں جیویں اُتے وی بیان کیتا اے سچی لگن تے ترف ہر دم نوں روپ وٹاندی
 اے تے ہر پل نویں طلب اگھیڑ دی اے۔ باہو دے روحانی تجریاں وچ ایہی طلب جدوں لفظاں داروپ وٹاندی
 اے تے اوہ برملا بول اُٹھدے۔ تے اپنے تمام تر روحانی مقاماں دے باوجود مرشد کامل نوں ہر مسئلے داخل تے ہر درد
 دی دوا جان دے۔ اوہناں دا مناسی:

پیر ملیاں جے پیڑ نہ جاوے اس نوں پیر کی دھرناں ہو
 مرشد ملیاں جے ارشاد نہ من نوں اوہ مرشد کی کرناں ہو
 جس ہادی کولوں ہدایت ناہیں اوہ ہادی کی پھڑناں ہو
 جے سردتیاں حق حاصل ہووے باہو اس موتوں کی ڈرناں ہو (13)

سلطان باہو دے مرشد دے تصور دا تیجا حصہ مرشد کامل مل جاوے مگروں ذاتی تجربے دا بیان اے جینہوں دو
 حصیاں وچ ونڈیا جاسکدا اے۔ اک تے مرشد کامل دے مل جاوے دا مڈھلا فیدا۔ مرد کامل دی تکمیل اوہدوں ہوندی
 اے جدوں دریائے وحدت پار کر کے شہودیت دی راہ تے اپڑدا اے۔ سلوک مکمل ہو جاوے مگروں اچے رتبے مل
 جاوے مگروں مرد کامل نوں ذات دا جلوہ قلب دے خانے وچ دسد اے۔ کیوں جے ذات قلب وچ سما جاندی اے۔
 باہو نوں مرشد کامل پاروں ایہہ مقام حاصل ہو یا۔ مرشد کامل پاروں ملن والے مقاماں تے روحانی تجریاں دے بیان
 مگروں باہو اس ہستی دے مشکور سن جس اوہناں نوں رب داد ائم وصل دوا یا۔ تے اوہناں اتے کامل مرشد دی حقیقت
 واضح ہوئی۔ کہ سالک لئی کامل مرشد دی ذات قبلہ تے کعبہ اے۔ جد تاں مرید صادق مرشد کامل نوں قبلہ تے کعبہ نہیں
 کر لیندا اوہنوں حقیقت حاصل نہیں ہوندی۔ قبلہ تے کعبہ دی زیارت حج تے عمرے دی حیثیت رکھدی اے۔ جیہدا
 ادراک باہو نوں بخوبی سی اوہناں بے اختیار فرمایا:

مرشد مینوں جج کے دا رحمت دا دروازہ ہو
 کراں طواف دوالے قبلے نت ہووے جج تازہ ہو
 کن فیکون جدو کا سنیا ڈٹھا مرشد دا دروازہ ہو

مرشد سدا حیاتی والا باہو اہو خضر تے خواجہ ہو (14)

جیویں جیویں منزل حاصل ہوندی اے سالک اُتے مرشد لئی وارفتگی عقیدت تے محبت عود کردی اے۔ باہو
 نظریہ طریقت دی معراج تے اوہدوں اپڑے جدوں اوہناں مرشد کامل دی توجہ تے راہنمائی پاروں ذات دے
 جلوے دل وچ ویکھے۔ اوہناں کیفیت وچ گواچ کے ایس راہ دے پاندھیاں نوں رہنمائی دتی تے روحانی تجربے
 نے اوہناں نوں حقیقت توں شناسائی دوائی:

مرشد باجھوں فقر کماوے وچ کفر دے بڈے ہو
 شیخ مشائخ ہو بندے حجرے غوث قطب بن اڈے ہو
 تسبیحاں نپ بہن مسیتی جویں موش بہندا وڑ کھڈے ہو

رات اندھاری مشکل پینڈا باہو سے سے آون ٹھڈے ہو (15)

سلطان العارفین حضرت سلطان باہو دا نظریہ طریقت دو مڈھلے ستونان تے اُسر یا۔ اک اوہناں دا توسل
 مرشد تے دوجا تصور مرشد۔ توسل مرشد بارے سوجھواناں دے اختلاف دی وڈی وجہ اوہناں دے سلسلہ طریقت
 بارے پکا، پیڈا تے قابل اعتبار روایت دانہ ہونا تے قیاس دایدھا اے۔ حضرت سلطان باہو سیلانی طبیعت دے مالک
 سن تے اکثر و بیشتر استغراق وچ رہندے سن۔ مڈھلے سوانح نگار اوہناں دی اولاد دھوون دے دعوے دار وی نیں جس
 پاروں کئی حقیقتاں مصلحتاں نیں اوہناں دے سلسلہ طریقت بارے خاص رہنمائی اوہناں دے کلام وچوں نہیں
 لہدی۔ ایہدے برعکس مرشد دے تصور بارے اوہناں دا کلام تضادات توں پاک تے محفوظ رہیا۔ باہو مرشد دا تصور
 اوہناں دے روحانی اعتماد دا عکاس اے۔ جیہدیاں کئی وجوہات نیں۔ اوہناں دا خاندانی جاہ جلال، بزرگی تے ماں
 ولوں تربیت اوہناں دی صوفیانہ فکر دا سب توں نمایاں انگ اوہناں دا نظریہ طریقت اے۔ جیہدے توں بناں اوہناں
 دی صوفیانہ فکرنوں سمجھیا نہیں جاسکدا۔

حوالے

- 1- ایم زمان کھوکھر، جنوبی پنجاب سندھ بلوچستان میں اولیائے کرام، گجرات: یاسرا کیڈمی، 1999ء، ص 342
- 2- بلال زبیری، اولیائے جھنگ، جھنگ: جھنگ ادبی اکیڈمی، 2000ء، ص 119
- 3- سلطان الطاف علی، ڈاکٹر، پروفیسر، باہونا مہ، لاہور: الفیصل پبلیکیشنز، 2003ء، ص 55 تا 58
- 4- ظہور الدین احمد، ڈاکٹر، پاکستان میں فارسی ادب کی تاریخ، لاہور: مجلس ترقی ادب، 1974ء، ص 164
- 5- احمد سعید ہمدانی، سید، پروفیسر، حضرت سلطان باہو، حیات و تعلیمات، لاہور: حضرت سلطان باہو اکیڈمی، 2000ء، ص 51، 50
- 6- سلطان حامد قادری، مناقب سلطانی، لکھنؤ: مکتبہ سلطانیہ، س ن، ص 44
- 7- سلطان حامد قادری۔ مناقب سلطانی، ص 134، 133
- 8- محمد کبیر احمد مظہر، سید، پروفیسر، حضرت۔ ذاتی نوٹس
- 9- محمد الدین فاضل شاہ پوری، مولوی، باغ اولیائے ہند، لاہور: محمد معظم، محمد اعظم تاجران کتب، 1928ء، ص 100
- 10- غلام سرور لاہوری، مفتی۔ خزینۃ الاصفیاء، لاہور: مکتبہ نبویہ، شوال مکرم 1410ھ، 1265 کا دمی، 1995ء، ص 120
- 11- سلطان باہو۔ ابیات باہو مع ترجمہ و شرح کوئٹہ، لاہور: حضرت غلام دستگیر اکادمی، 1995ء، ص 506
- 12- سلطان باہو۔ ابیات باہو مع ترجمہ و شرح، ص 539
- 13- سلطان باہو۔ ابیات باہو مع ترجمہ و شرح، ص 183
- 14- سلطان باہو۔ ابیات باہو مع ترجمہ و شرح، ص 536
- 15- سلطان باہو۔ ابیات باہو مع ترجمہ و شرح، ص 553